

НА ТЕРЕНІ УКРАЇНСТВА

Громадське та культурно-мистецьке, літературне життя кінця XIX - поч. XX ст. у Чернігові після Києва було найбільш плодотворим і широко-масштабним. І це не випадково, бо з ним тісно пов'язана творча доля Б. Грінченка, М. Коцюбинського, В. Самійленка, М. Вербицького, М. Вороного, О. Володського, М. Чернявського, М. Жука, Г. Коваленка, І. Рашевського, П. Тичини, В. Еллана-Блакитного та багатьох інших письменників, художників, акторів, які багато зробили для того, щоб у важких умовах заборони української мови слово великого народу звучало. Немало для цього попрацювали і громадські діячі, які займали різні посади у статистичному бюро, земській управі тощо. Це О. Русов і С. Русова, О. Тишинський і А. Верзилов, В. Андрієвський і О. Карпинський, В. Варзар і О. Лазаревський та інші представники старшого і молодшого поколінь. Серед них виділяється яскрава постать Іллі Людвиговича Шрага, відомого адвоката та громадського діяча, депутата Першої Державної Думи Росії, члена Центральної ради, публіциста, а також учасника багатьох об'єднань та організацій Чернігова цього періоду.

На жаль, довгий час ім'я І. Шрага було вилучено із історії громадської думки України. І тільки нині ми довідуємося про ту велику роботу, яку здійснював він на терені українства. Допомогли нам розширити уяву про життя і творчість І. Шрага дослідники Чернігівського педагогічного університету ім. Тараса Шевченка доценти В. М. Шевченко, Т. П. Демченко та старший викладач В. І. Оніщенко, які опублікували у різних виданнях низку цікавих, основаних на архівних матеріалах розвідок. До їх доробку слід віднести і досить цінну книгу "І. Л. Шраг. Документи і матеріали" (Чернігів, 1997). У ній вперше частково зібрана публіцистика І. Шрага, а також невелика часточка з епістолярної спадщини.

У книзі досить широка вступна частина, написана В. Шевченком і Т. Демченко. Вона дає можливість познайомитись з біографією І. Шрага, його зв'язками з громадськими діячами, світоглядом, думками, які пов'язані з захистом простого народу, підняттям його добробуту і культури. Звичайно, цей матеріал можна було б доповнювати новими свідченнями та фактами, але і він допомагає розкрити перед читачем багате життя та громадську долю І. Шрага.

Найцінніша частина книги - це самі твори І. Шрага. Цей розділ відкривається "Автобіографією", опублікованою в журналі "Наше минуле" (1919, № 1-2, С. 124-140). Вона дає можливість побачити, якими широкими були інтереси І. Шрага, скільки доброго ним зроблено у досить складних умовах і скільки цікавих публіцистичних статей ним надруковано у різних виданнях. "Афтобіографія" - це не стільки перелік дат і фактів, скільки самооцінка пройденого шляху, роздуми над тим, що зроблено і в яких обставинах це проходило.

Упорядники збірника включили до книги лише цикл статей, відомих під назвою "Листи з Чернігівщини" і опублікованих у 1892-1895 роках у місячнику "Правда" у Львові під псевдонімом Чернігівець. У цих листах І. Шраг гостро викривав злочинну діяльність чернігівського губернатора та його оточення, свавілля і підступність місцевої влади, яка була праобразом всього царського управління. Як активний діяч чернігівської "Громади" та "Просвіти", які боролися за повернення в школи української мови, за видання українських книжок, здійснення вистав рідною мовою в театрі, І. Шраг і в цих листах говорить про приниження української мови. Окремі факти з Чернігівщини, якими оперував І. Шраг, давали йому можливість розкрити типовий стан життя в Україні, пануюче беззаконня, яке прямо потуралося урядовими мож-

новладцями. “Листи” Чернігівця засвідчують майстерність їх автора, уміння зразу ж притягнути увагу читачів. Ось як починається перший лист “Дещо про Анастасьева”: “Дуже незвичайний урядовий випадок скоївся у російському царстві, і дуже звеселив сей випадок наших темнолюбців: Чернігівського губернатора Анастасьева зроблено членом “Государственного Совета”, він з мордобийців став тепер законодавцем, коли тільки можна говорити про законодавчий корпус у нас, де єдино жрело законодавче єсть цар. На вдивовижу всім така милість царя до Анастасьева, бо ще зроду не траплялось, щоб з губернаторів брали кого-небудь до “Государственного Совета” - вище “государственное учреждение”: не усякого й міністра туди сажають, а тут губернатора посадили, певно потребувалась підмога реакційній партії совіта, а на се Анастасьев як раз здатен”. І. Шраг зупиняється не тільки на діях Чернігівського губернатора, а й вводить публіцистичні відступи, згадуючи подібні факти. Все це розширює бачення картин життя народу в царській Росії.

На жаль, не розшукано VI листа. Проте і ті дописи, що збереглися, - цінний матеріал, який засвідчує, що їх автор був не тільки добре обізнаним у політичному та соціальному житті країни, а й талановитим майстром слова.

У сьомому листі (про науку в школах народних українською мовою) І. Шраг чітко визначив свою позицію відносно викладання в школах всіх предметів рідною мовою. Роздуми адвоката йшли в руслі тих виступів та заходів, які здійснювали члени чернігівської “Громади”, прогресивні діячі культури та літератури, демократично настроєні члени земства. Але питання, що піднімалися тоді відносно української мови, ставилися І. Шрагом дуже гостро, бо вони зовсім не вирішувалися.

Листи І. Шрага дають можливість відчутти складне життя в Чернігові кінця XIX - початку XX ст., довідатись про діяльність різного спрямування громадських діячів та урядовців.

Розділ “Вибрана кореспонденція до І. Шрага 1900-1916 рр.” допомагає визначити коло людей, з якими спілкувався адвокат. Це відомий історик і генезолог, організатор і перший голова Чернігівської Вченої архівної комісії Г. О. Милорадович, визначний український композитор М. В. Лисенко, письменники і громадські діячі демократичного спрямування Н. Кобринська, М. Кропивницький, меценат і культурний діяч Є. Чикаленко, художник Л. Жемчужников, видатний українськими педагог С. Русова та інші. Ці листи, написані у різний час, дають можливість відчутти характер спілкування діячів культури, їх особисті і громадські стосунки.

Завершується книга трьома статтями, опублікованими у різних виданнях зразу ж після смерті І. Шрага у 1919 р. І їх присутність у книзі виправдана, бо вони доповнюють новими фактами те, що було сказано вище. Тут чимало характеристик, даних І. Шрагу його сучасниками. Зокрема С. О. Єфремов, політичний діяч, публіцист та історик літератури, писав про І. Шрага: “Це була взагалі імпазантна, чарівна, особисто надзвичайно принадна людина. Висока, показна постать, могутий голос його й одкритий погляд немов створені були для трибуни: благородство вдачі й широкий розум та вміння поводитися за всяких обставин і з людьми всяких станів, - та риса, яку можна назвати джентельменством у найкращому розумінні цього слова - притягали до нього людей. У Шрага в високій мірі була та внутрішня гармонія - ознака великої сили індивідуальної й високої культури - перед якою стихають дрібні суперечки та рахунки. На перший виходять план самі вищі порівняння

людської натури. Може через те не було у Шрага й особистих ворогів, бо особисті справи розвіювалися, мов дим на повітрі, перед лицем цієї гармонійної, чистої серцем і великої духом людини”. Цими словами і хочеться завершити розповідь і скласти данину поваги не тільки герою книги, а й її укладачам, хто доклав багато зусиль для її появи у нинішніх складних фінансових умовах. Хотілося б сподіватись, що будуть ще з'являтися нові книги, які збагатять наше уявлення про життя Чернігівщини у різні періоди її існування, визначних діячів нашого краю.

Григорій Самойленко.

РЕПЕТИЦІЯ ПЕРЕМОГИ

Серед переможців конкурсу “Гранослов”, який щорічно проводиться видавництвом “Смолоскип”, Анатолій Дністровий стоїть особно. Не тому, що він останній (на сьогодні) в шерензі кращих за смолоскипівськими критеріями. А. Дністровий належить до нечисельної популяції поетів-богошукачів. Якщо зважити на його вік, непересічність цього автора стане очевидною.

У збірці “Проповідь до магми” годі шукати згадки про конкретні загальновідомі події, місця (за винятком Хрещатика) чи історичні постаті, які дали б можливість читачеві з'ясувати обставини життя автора. Перед нами - біографія метафізична, історія борсань вразливої душі. Вразливої, попри екзистенційну втому, якої не позбутися (мабуть) аж до самого кінця. А близькість його, передчуття Апокаліпсису - одна з домінант свідомості автора. Та якщо для ортодоксального християнина він попереду, для ліричного героя “Проповіді...” (хоч насправді не дуже ліричного) кінець десь поряд. Він чигає на кожного, хто збочив, зрадив власній долі. А ймовірність цього доволі значна, адже:

я втомився люба
як людина після важкої праці,
що завзяттям кипіла, а потім знеможена впала...

Чим втомлений автор? Тягарем родової пам'яті. Він спокутує гріхи своїх предків. І робить це без самозамилування. Зв'язок з найближчим “предком” означений досить чітко:

“... я шкодую, що мій батько
не користувався презервативами
і не плакав на моєму похороні...”

Найіронічніший читач не наважиться тут посміхнутися. Трагізм інтонації не дозволяє запідозрити героя в юнацькому максималізмі.

Варто сказати, що поезії А. Дністрового не властивий сміховий початок.

Йому чужа ігрова свідомість галичанина-”бубабіста” чи котрогось із дев'яностників. Він типовий “східняк”, який, за влучним висловом Д. Мамчура, якщо грає, то тільки в”ящик”. А. Дністровий не цинік і не романтик. Його свідомість вільна від псевдоаксіом на кшталт “краса врятує світ”. Порятунком світу більше не залежить від людини з її несталими уявленнями про гармонію. Людина прагне, проте, порятунку. Від наслідків своєї діяльності, від самої себе. Бог далеко, людина - слабка. В порожнечу, в пустку, створену людиною, немов привіт з пекла, вривається сліпуча магма. Перед нею, як перед